

Beňuš, Patrik

**Viedenská arbitráž a jej dopad na poľnohospodárstvo na južnom území
Slovenska**

Studia historica Brunensia. 2024, vol. 71, iss. 1, pp. 51-69

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2024-1-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80012>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 01. 08. 2024

Version: 20240801

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Viedenská arbitráž a jej dopad na poľnohospodárstvo na južnom území Slovenska

Vienna Award and Its Impact on Agriculture in the Southern Territory of Slovakia

Patrik Beňuš / patrik.benus@savba.sk / ORCID: 0000-0002-2585-5748

Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava, Slovensko

Abstract

The territory of Slovakia, during the period when it was part of Hungary, was considered a food storehouse, which was in charge of procuring the majority of food supplies for the country. Nothing about this changed even during the existence of the interwar Czechoslovak Republic, in which the southern part of Slovakia was the republic's "granary". The situation in the agrarian area significantly worsened with the adoption of the arbitration decision, on the basis of which the southern territory of Slovakia was ceded to Hungary. The paper focuses on the research of the agricultural situation in the period of the post-arbitration decision in the southern border areas of Slovakia and at the same time in the ceded territory of Hungary. The aim of the paper is to research the effects of the Vienna Arbitration on agriculture in the mentioned territories and, subsequently, on stabilization of the situation in the period from November 2, 1938 to March 14, 1939.

Keywords

Vienna Award – interwar Czechoslovak Republic – Autonomous Land of Slovakia – Hungary – agriculture – Slovak-Hungarian border

Úvod

Hospodárstvo z historického hľadiska je jedným zo základných pilierov existencie štátu, ktoré ovplyvňuje prosperitu, rozvoj a smerovanie krajiny. Z tohto dôvodu je skúmanie hospodárskych dejín opodstatnené pre ďalšie dôkladné preskúmanie historického kontextu konkrétneho obdobia. Príspevok sa zameriava na výskum poľnohospodárskej situácie v období poarbitrážneho rozhodnutia v južných pohraničných oblastiach Slovenska a zároveň aj na odstúpenom území Maďarsku. Cieľom príspevku je výskum dopadov Viedenskej arbitráže v poľnohospodárskom sektore na predmetných územiach v období od 2. novembra 1938 do 14. marca 1939.

V 20. a v 30. rokoch 20. storočia sa začalo na území Slovenska s rozsiahlymi investíciami, ktoré mali podporiť vznik a rozvoj strategických hospodárskych odvetví, zameraných predovšetkým na oblasť priemyslu a infraštruktúry, čím sa posilnil proces spriemyselnovania územia Slovenska v rámci medzivojnovej Československej republiky (ďalej „ČSR“). Vplyv na zvýšenie investícií do slovenského hospodárstva v druhej polovici 30. rokov mali za dôsledok zmeny v geopolitickej situácii na starom kontinente, čím nastali obavy predstaviteľov štátu o pohraničné územia ČSR, ktoré mali spoločnú demarkačnú líniu s nacistickým Nemeckom. Práve z toho dôvodu nastal presun strategických priemyselných podnikov z českých krajín na územie Slovenska.¹

Následný tlak Nemecka vyústil do prijatia Mníchovskej dohody, ktorá predurčila politickú a súčasne aj hospodársku budúcnosť Slovenska. Spôsobené škody (odstúpenie pohraničných území susedným štátom), ktoré zapríčinila Mníchovská dohoda a následne aj Viedenská arbitráž, zasiahli celkový hospodársky charakter medzivojnovej ČSR. Územie Slovenska prišlo kvôli vyššie spomenutým udalostiam približne o 1/5 územia a 1/4 obyvateľstva. Okrem strát priemyselných a poľnohospodárskych oblastí, v ktorých sa nachádzali priemyselné podniky, bane na ťažbu nerastných surovín či poľnohospodárske objekty, sa straty dotkli aj bankového a finančného sektora.²

K stabilizácii už aj tak dosť zlej hospodárskej situácii nepomohli ani vnútorné rozpory v krajine. Na politickej scéne spomenuté udalosti vyústili do vyhlásenia autonómie Slovenskej krajiny. Hospodársky charakter Slovenskej krajiny bol priam okamžite zasiahnutý Viedenskou arbitrážou, ktorej výsledkom bolo odstúpenie južného územia Slovenska Maďarskému kráľovstvu (1920–1946) (ďalej „Maďarsko“). Tento stav spôsobil hospodársky rozvrat autonómnej Slovenskej krajiny. Celkové odstúpenie Maďarsku predstavovalo 8,4% územia ČSR s 852 332 obyvateľmi.³ Okrem toho bolo k Maďarsku pripojených 182 slovenských obcí, v ktorých žila aj maďarská menšina. V Košiciach to predstavovalo približne 62,4%, v Rožňavskom okrese 54,9%, Lučeneckom 67,6%, v Levickom 68,3% a v okrese Vrábľe dokonca až 71,7%. Už o pár dní po pripojení územia k Maďarsku nariadil vojenský veliteľ anektovaného južného územia bezodkladné vysídlenie všetkých

1 HALLON (1995), s. 24–35.

2 Slabší poľnohospodársky sektor mal základy ešte v československom hospodárstve, v ktorej bol uprednostňovaný priemysel pred poľnohospodárstvom. MIČKO–MARTULIAK (2019), s. 148; GAUČÍK (2014), s. 112–129.

3 Devín a Petržalka pripadli Nemecku. Na severe Slovenska v prospech Poľska pripadlo územie s rozlohou 226 km² s 4 280 obyvateľmi. BAKA (2010), s. 23.

Slovákov a Čechov, ktorí sa tam prisťahovali po roku 1918. Tým stratilo svoje domovy ďalších 100 000 ľudí.⁴

Rozpad politického a hospodárskeho systému tzv. druhej Česko-slovenskej republiky (ďalej „Č-SR“) znamenal následné posilňovanie autoritárskych prvkov na území Slovenska. Nemôžeme však opomenúť, že autonómne Slovensko v rámci Č-SR získalo vlastné ministerstvo hospodárstva s viacerými rezortmi a významné kompetencie v rôznych oblastiach ekonomiky, ktoré znamenali výraznejšiu mieru samostatnosti pri rozhodovaní o hospodárskom vývoji krajiny.⁵

Pomníčkovská politická situácia

Snaha nacistického Nemecka o vybudovanie veľkonemeckej ríše bola podmienená teritoriálnou expanziou na úkor územia ČSR (predtým anšlus Rakúska), ktorá začala vrcholiť v roku 1938. Teritoriálna politika nacistického Nemecka ale aj predstaviteľov Sudetendeutsche Partei (Sudonemeckej strany) voči ČSR vzbudila u predstaviteľov vlády obavy z ohrozenia sebestačnosti a z toho dôvodu bola 23. septembra 1938 vyhlásená všeobecná mobilizácia, v rámci ktorej boli hneď v nasledujúci deň uzavreté všetky hraničné priechody medzi ČSR a Nemeckom, Poľskom a Maďarskom.

Následne situácia vyústila k prijatiu Mníchovskej dohody, podľa ktorej bola ČSR touto dohodou zaviazaná do niekoľko mesiacov vyriešiť požiadavky poľskej a maďarskej menšiny na jej území. Rokovania s poľskou stranou neboli potrebné, keďže už 29. septembra odovzdal poľský veľvyslanec v Prahe československej vláde ultimátum, v ktorom poľská vláda žiadala odstúpenie Tešínska, časti Spiša a Oravy a železničnej trate Čadca-Zwardon do 1. októbra 1938. Na druhý deň začala poľská armáda obsadzovať územie s rozlohou okolo 900 km². Z toho dôvodu sa začalo rokovať o novej demarkačnej línii na československo-maďarskej hranici. Rokovania sa po vzájomnej dohode oboch strán začali dňa 9. októbra 1939 v Komárne. Členmi československej delegácie boli predseda autonómnej vlády Slovenska Jozef Tiso, Ferdinand Ďurčanský, Ivan Krno, gen. Rudolf Viest a Ivan Parkányi. Členmi maďarskej delegácie boli minister zahraničných vecí Kálmán Kánya a minister školstva Pál Teleki. Československá delegácia na úvod rokovania „darovala“ maďarskej strane mestá Šahy a Slovenské Nové Mesto, z dôvodu lepšej pozície pri rokovaníach.⁶ Tým sa prerušilo železničné spojenie medzi Podkarpatskou Rusou a českými krajinami. Maďarská delegácia sa však s týmto územným ziskom neuspokojila.⁷ Maďarská delegácia predstavila svoje teritoriálne nároky, z ktorých nehodlala ustúpiť. Išlo pred-

4 SABOL (2011), s. 228; GAUČÍK (2019), s. 151–181.

5 HALLON (2010), s. 175.

6 Niektorí maďarskí historici sa domnievajú, že československá delegácia sa snažila natiahnuť rokovania, aby sa dostali pred arbitrážnu komisiu, u ktorej by sa ohradzovala voči maďarským nárokom. Opierajú sa o fakt, že československá delegácia nechcela prijať plebiscit v sporných mestách a obciach, ktorých obyvatelia sa mali rozhodnúť o tom, do ktorého štátu chcú patriť a nesúhlasila ani s maďarským návrhom o rozlohe územia, ktoré by malo byť odstúpené. SALLAI (2009), s. 13; RISTVEYOVÁ (2014), s. 230–231.

7 RISTVEYOVÁ–HRUBOŇ–MITÁČ (2018), s. 18.

všetkým o odstúpenie 1/4 územia Slovenska, uskutočnenie plebiscitu na celom území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, rovnako tak žiadala odstúpiť všetky kraje obývané maďarským menšinovým obyvateľstvom podľa nadpolovičného princípu, ktorý sa uplatňoval na sudetských Nemcoch, odvolávajúc sa na sčítanie ľudu z roku 1910.⁸ Ultimatívne požadovala okamžité odstúpenie územia od línie Devín – Bratislava – Nitra – Levice – Lučenec – Rimavská Sobota – Jelšava – Rožňava – Košice – Trebišov – Užhorod – Mukačevo až k hraniciam s Rumunskom, čím československá delegácia nesúhlasila. Na území, v ktorom by nebolo možné uplatniť ani jednu zo spomínaných možností, by bola zavedená stála hliadka maďarskej i československej armády, čím mali obe strany predísť nepokojom na danom území. Krátko pred ukončením komárňanských rokovaní československá delegácia predstavila posledný návrh na uskutočnenie vzájomnej dohody pre vytýčenie československo-maďarskej demarkačnej línie. Návrh korigoval už predkladaný návrh maďarskej delegácie, ktorý bol založený na etnickom princípe sčítania ľudu z roku 1910, československá delegácia navrhovala brať do úvahy sčítanie z roku 1930, ktoré by malo byť podmienené strategickými, hospodárskymi a dopravnými záujmami Č-SR. Maďarskí predstavitelia tento návrh zamietli a zároveň obvinili československú delegáciu, že odmieta naplniť dodatok Mníchovskej dohody o vyriešení hraníc s Maďarskom a rozhodli sa rokovania ukončiť.

Výrazné a neústupčivé maďarské teritoriálne nároky boli neprijateľnými pre Č-SR. Z toho dôvodu dňa 13. októbra boli rokovania ukončené keďže ani jedna strana nebola ochotná prijať navrhované demarkačné vymedzenia. Z dôvodu neúspechu rokovaní sa rozhodli spor Č-SR s Maďarskom predložiť arbitráži Nemecka a Talianska. Arbitrážne rozhodnutie sa konalo dňa 2. novembra 1938 vo Viedni na zámku Belveder za účasti arbitrov, ministrov zahraničných vecí Nemecka (Joachim von Ribbentrop) a Talianska (Galeazzo Ciano). Prítomní boli aj zástupcovia ČSR František Chvalkovský, Ivan Krno, Jozef Tiso, František Ďurčanský a Avgustyn Vološyn a rovnako tak aj zástupcovia Maďarska Kálmán Kánya a Pál Teleki.⁹

Výsledkom arbitrážneho rozhodnutia bolo odstúpenie 10 565 km² územia Slovenska, v ktorom žilo 852 332 obyvateľov, z toho 290 107 Slovákov, 506 208 Maďarov a iných národností. Týmto rozhodnutím získalo Maďarsko 92% územia, ktoré pôvodne požadovalo počas komárňanských rokovaní.¹⁰ Arbitrážne rozhodnutie malo nepriaznivý dopad pre hospodárstvo Slovenska, ktoré znamenalo odstúpenie najúrodnejších poľnohospodárskych oblastí ale aj priemyselných závodov nachádzajúcich sa na predmetnom území. Odstúpenie južného územia Slovenska sa dotklo aj cestnej a železničnej dopravnej siete, ktorá po vytýčení novej demarkačnej línie bola na niektorých miestach odrezaná a tým

8 Sčítanie obyvateľstva z roku 1910 bolo uskutočnené v čase stupňujúcej sa maďarizácie v rámci Uhorska.

9 RISTVEYOVÁ-HRUBOŇ-MITÁČ (2018), s. 20.

10 Uznanie väčšiny maďarských požiadaviek bolo ovplyvnené predovšetkým podporou fašistického Talianska, s ktorým mala Budapešť dlhodobé dobré vzťahy a zároveň Taliansko malo záujem o výraznejší vplyv v strednej Európe. Nemôžeme však zabudnúť ani na zámer nacistického Nemecka o zánik ČSR, čím mu malo pomôcť oslabenie krajiny (nie obsadenie územia Slovenskej krajiny Maďarskom), v tomto prípade hospodársky zdecimovať územie Slovenska, ktoré po odstúpení južného územia nebude možné bez výraznejšej pomoci „hospodársky prežiť“.

krajina prišla o priame spojenie medzi západnou a východnou časťou krajiny.¹¹ K zmene prišlo aj v zahraničnom obchode, v ktorom odpadli mnohé významné exportné podniky. Akútne prišlo aj k zmene orientácie v zahraničnom trhu Č-SR, ktorý sa na základe geopolitických zmien na konci 30. rokov 20. storočia, musel preorientovať na nemecké trhy.¹²

Poľnohospodárska situácia v južnom pohraničnom území autonómnej Slovenskej krajiny

Odstúpením južného územia Slovenska po arbitrážnom rozhodnutí na jeseň v roku 1938 bola výraznou mierou zasiahnutá hospodárska výkonnosť Č-SR. Na odstúpenom území stratila krajina 39,7% väčších priemyselných podnikov a tiež aj pracovníkov zamestnaných v priemyselnej výrobe (42,8 %). Rovnako tak išlo o odstúpenie významných priemyselných podnikov poľnohospodárskeho zamerania (mlyny, cukrovary či liehovary), prerušenie dopravných a železničných tepien, ako aj pretrhnutie južných okresov, čo spôsobilo vážne hospodárske a zásobovacie ťažkosti.¹³

Straty v slovenskom poľnohospodárstve sa odhadovali na vyše 10 miliárd Kčs. Poľnohospodársky kapitál na území Slovenska v dôsledku Viedenskej arbitráže klesol z 38 miliárd Kčs na konci medzivojnovnej ČSR na 26 miliárd Ks v roku 1941. Prispela k tomu aj neúroda v roku 1938.¹⁴ Z celého množstva poľnohospodárskych produktov potrebných pre zásobovanie (obilie, strukoviny, ovocie, maslo, vajcia, mäso, atď.) sa až 80 % vyprodukovalo na odstúpenom území.¹⁵

V konečnom dôsledku ostalo Slovensko i po strate úrodných oblastí agrárnou krajinou, v ktorej v tomto sektore naďalej pracovala približne polovica obyvateľstva. Pri porovnaní sčítaní obyvateľstva pracujúcich v poľnohospodárskom sektore sa ich počet z roku 1930, ktorý činil 56 %¹⁶ v roku 1940, znížil na 49,9 %.¹⁷

11 Po Viedenskej arbitráži bola vytýčená československo-maďarská demarkačná čiara, nasledovne: od Dunaja pri Šamoríne, severne od železničnej trate Bratislava – Galanta, po Tvrdošovce. Na sever nad Vrāblami, severne od Levíc až po Modrý Kameň. Odtiaľ nad Lučencom a Rimavskou Sobotou následne hranica pokračovala severne od Rožňavy a južne od Smolníka a Nižného Medzeva, obišla Košice, križovala rieku Hornád, odtiaľ pod Trebišov. HETÉNYI (2008), s. 33.

12 MIČKO (2014), s. 16.

13 MIČKO (2008), s. 161.

14 SABOL (2011), s. 220.

15 TILKOVSKÝ (1972), s. 49.

16 DEMO-BIELEK (2001), s. 116.

17 Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond Ministerstvo hospodárstva (ďalej MH), inv. č. 5478/1940.

Poľnohospodárstvo	1 324 336	49,9%
Priemysel a živnosť	579 033	21,8%
Obchod a peňažníctvo	259 810	9,8%
Verejná služba a slobodné povolania	157 587	5,9%
Domáca služba a iné povolania	334 830	12,6%
Spolu	2 655 596	100,0%

Tabuľka 1: Obyvateľstvo Slovenska podľa zamestnania roku 1940 (zdroj: TIŠLIAR (2010), s. 27.).

Odstúpením úrodných oblastí prišlo územie Slovenska o 1/3 ornej pôdy – 38,8% a tým o väčštinovú časť potravinovej zásobárne celej medzivojnovej ČSR.¹⁸ Slovenské poľnohospodárstvo stratilo 28% najúrodnejšej časti územia. Na odstúpenom území sa dominantne pestovali obilniny, okopaniny, krmoviny, zelenina a priemyselné plodiny. Celková strata poľnohospodárskych plodín predstavovala: pšeničná plocha 47,8%, kukuričná 76%¹⁹, repná 42%, jačmenná 34%, žitná 32% a ražná plocha 28%.²⁰ Na území Slovenska malo osobitný význam pestovanie okopanín. Najdôležitejšou slovenskou okopaninou boli zemiaky, ktoré sa darilo pestovať na celom území Slovenska, najmä v severných hornatejších krajoch. V niektorých okresoch tvorili vyše 30% všetkej ornej pôdy.²¹

Kultúra	ha	% z celkovej plochy
Orná pôda	576 290,0	54,2
Trvalé lúky	79 229,0	7,4
Záhrady	5 557,0	0,6
Vinohrady	7 298,0	0,7
Pasienky	100 296,0	9,4
Lesy	174 741,0	16,4
Rybníky a ostatné vodné plochy	16 293,0	1,5
Parky a záhrady	1 584,0	0,1
Zastavané plochy	23 245,0	2,2
Ostatné plochy	66 003,0	6,2
Nepreskúmané	13 191,0	1,2
Spolu	1 065 141,0	100,0

Tabuľka 2: Štruktúra poľnohospodárstva na odstúpenom južnom území Slovenska (zdroj: BAUCH (1958), s. 18.).

18 SABOL (2011), s. 227.

19 MARTULIAK (1995), s. 106.

20 SABOL (2011), s. 227.

21 SABOL (2009), s. 176.

Odstúpením oblasti Žitného ostrova a okolia Nových Zámok stratilo slovenské ovocinárstvo svoju hlavnú základňu, v rámci ktorej prišlo o 22–28 % z druhov ovocia (jablká, hrušky, čerešne, slivky), orechoch o 37 %, a z marhúl až o 61,7 %.²² Južné územie Slovenska pred arbitrážou disponovalo aj podnikmi, ktoré sa venovali pestovaniu melónov, broskýň, višní a gaštanov. Išlo väčšinou o teplomilné druhy ovocia, ktoré kvôli klimatickým podmienkam nebolo možné pestovať v severnejších oblastiach Slovenska.²³ Totožné to bolo aj s druhmi zeleniny, ako napríklad paradajky, paprika, atď. Najvýraznejšie však utrpela odstúpením územia plocha viniča, ktorého strata bola okolo 50 %.²⁴

Paritne živočíšna výroba prišla o vyše 30 % koní, okolo 32 % hovädzieho dobytku, 25 % oviec, 24 % ošípaných a 18 % kôz. Pokles nastal aj u dojivosti dojníc. V medzivojnovnej ČSR sa produkcia mlieka ročne pohybovala okolo 8,2 milióna hl, s počtom dojníc 530 000, kým počas existencie Slovenskej republiky (1939–1945) klesla dojivosť na 5,3 milióna hl.²⁵ Výrazne bol zasiahnutý aj chov ošípaných, ktorý bol najviac rozšírený v južných a rovinatých oblastiach. Z celkového počtu 1 185 095 kusov ošípaných po odstúpení južného územia pripadlo Maďarsku 287 040 kusov.²⁶ Na odstúpenom území v pohraničných južných okresoch Slovenskej krajiny zostalo 631 družstiev. Zväz hospodárskych družstiev prišiel o 13 veľkých skladov v sume 60 000 000 Kčs a Nupod (Nákupná ústredňa potravinových družstiev) o svoje expozitúry v Košiciach a v Tornali spolu s 39 potravinovými družstvami.²⁷

Odstúpená lesná pôda predstavovala 10,6 % celkovej lesnej plochy Slovenska, išlo prevažne o dubové lesy v okresoch Košice, Moldava, Rožňava a Rimavská Sobota. Daný stav paradoxne zvýšil lesnatosť Slovenskej republiky (1939–1945) z 36 % na 38 %, čím sa stala treťou percentuálne najlesnatejšou krajinou v Európe.²⁸ Zároveň poklesol vývoz dreva do Maďarska, ktoré v rokoch 1928–1929 odoberalo 75 000 vagónov, kým v roku 1939 už iba 3 000 vagónov. V najväčšej miere sa zo Slovenska exportovalo ihličnaté rezivo, ktoré predstavovalo 50 % z celkovej hodnoty vyvezeného dreva. Z ostatných druhov dreva sa na zahraničnom obchode ešte väčšou mierou podieľala ihličnatá guľatina, listnatá guľatina, železničné podvaly, palivové drevo a drevné uhlie.²⁹

22 CAMEL (1996), s. 9.

23 Štátny archív Nitra (ďalej ŠA NA), pracovisko archív Nitra (ďalej NA), fond Nitrianska župa III. (1939) 1940–1945, inv. č. 328.

24 Štatistická ročenka ČSR 1938 (1938), s. 14–15.

25 SABOL (2009), s. 176.

26 Tamže, s. 13–14.

27 Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), pracovisko archív Rimavská Sobota (ďalej RS), fond Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 3570.

28 CAMEL (1996), s. 9.

29 MIČKO (2011), s. 254–255.

Kultúra	V starých hraniciach podľa sčítania v roku 1930 (ha)	Po zmene demarkačnej línie (ha)	%
Polia	1 816 560,0	1 168 380,0	31,8
Trvalé lúky	400 403,0	185 239,0	7,8
Záhradky	23 348,0	15 902,0	0,4
Vinohrady	9 879,0	6 102,0	0,2
Pasienky	610 960,0	460 440,0	12,5
Vrbiny	5 875,0	3 028,0	0,1
Lesy	1 667 594,0	1 424 528,0	38,7
Rybníky	184,0	296,0	0,0
Ostatné vodné plochy	34 368,0	24 946,0	0,7
Parky a záhrady	6 573,0	5 122,0	0,1
Zastavané plochy	71 101,0	53 215,0	1,4
Ostatné plochy neúrodné	242 079,0	230 195,0	6,3
Spolu	4 888 924,0	3 677 393,0	100,0

Tabuľka 3: Rozdelenie plošnej výmery podľa druhov kultúr v ha pri oklieštení Slovenska³⁰ (zdroj: CAMEL (1996), s. 8.).

Na území Slovenska sa nachádzalo približne 340 000 poľnohospodárskych podnikov, ktoré obhospodarovali viac ako 3 600 000 ha pôdy a lesov, z tohto 65,6 % tvorili malé roľnícke hospodárstva do 5 ha. Malovýrobný charakter mali však aj niektoré podniky od 5 do 20 ha, ktoré sa nachádzali v obilninársko-zemiakovej³¹ a krmovínárskej oblasti. Avšak poľnohospodárske podniky v severnejších oblastiach nedokázali vypestovať potrebné množstvo plodín, ktoré by bolo finančne rentabilné a z toho dôvodu sa vlastníci podnikov z časti zamerali na práce v lesoch. Približne len 25 % podnikov dokázalo v týchto oblastiach vyprodukovať také množstvo plodín, ktoré by bolo výhodne dané na vnútorný trh.³² Na území autonómnej Slovenskej krajiny sa nachádzali stredné poľnohospodárske podniky od 20 do 50 ha, čo tvorilo 2,1 % podnikov, ktorých priemerná výmera bola približne 37,55 ha. Veľkostatky nad 50 ha tvorilo len 1,5 % podnikov a ich priemerná

30 Štátny úrad štatistický: *Sčítání zemědělských závodů v republice Československé podle stavu dne 27. května 1930* (1935).

31 Poľnohospodárske podmienky na pestovanie plodín v Slovenskej republike boli rozdelené do štyroch skupín: 1. Repkárská oblasť rozloha 688 532 ha, patrili okresy: Piešťany, Hlohovec, Trnava, Nitra, Bánovce nad Bebravou, Zlaté Moravce, Topoľčany, Ilava, Nové Mesto nad Váhom, Senica a Holíč.

2. Obilná oblasť rozloha 690 624 ha, patrili okresy: Modra, Bratislava-mesto, Bratislava-okolie a Malacky, Michalovce, Trebišov, Vranov, Prešov, Krupina, Modrý Kameň a Lovinobaňa.

3. Obilninársko-zemiaková oblasť rozloha 1 017 959 ha, patrili okresy: Púchov, Banská Bystrica, Veľká Bytča, Žilina, Martin, Prievidza, Myjava, Brezno nad Hronom, Považská Bystrica, Kremnica, Nová Baňa, Banská Štiavnica, Zvolen, Dobšiná, Revúca a Hnúšťa.

4. Krmovínárska oblasť. BAUCH (1958), s. 51.

32 SNA, MH, inv. č. 54527.

výmera bola okolo 367,9 ha. Vlastníkmi týchto veľkostatkov boli predovšetkým statky maďarskej a nemeckej šľachty, československých kolonistov, židov, štátu a cirkvi. Išlo o najrentabilnejšie majetky, pretože sa nachádzali v úrodnejších krajoch repárskej a obilnárkej oblasti.³³ Situácia v poľnohospodárskom sektore po arbitrážnom rozhodnutí ochromila agrárnu produkciu z dôvodu veľkých strát úrodných plôch, predovšetkým išlo o podniky, ktorých výmera bola od 100 ha (32,8%) a od 20 do 50 ha (36,6%). V dôsledku spomenutých strát bola oslabená trhová výkonnosť najmä pri produkcii obilnín.³⁴

Najväčším problémom roľníkov bola predovšetkým rozdrobenosť obhospodarovanej pôdy a rovnako aj technická zaostalosť v poľnohospodárskom sektore. Navzdory tomu, že motorizované a elektrifikované stroje boli bežne dostupné, roľníci na dedinách a lazoch im však nedôverovali a držali sa svojich zaužívaných metód. Pracovným prostriedkom roľníkov bol pluh, rovnako aj ručná sekačka slamy, kosa, cepy, atď. Na druhej strane problémom bola dostupnosť motorizovaných strojov, pričom väčšina malých hospodárstiev nemala ani základné pracovné náradia. Moderné poľnohospodárske stroje (samoviazače a traktory) nemali ani všetky veľkostatky nad 50 ha. Podniky do 10 ha nemali stroje na motorový pohon a iba ojedinele sa na roľníckych hospodárstvach nad 10 ha používal gápel poháňaný koňmi. Malým roľníkom nechýbalo však len strojové vybavenie, ale časť z nich nemala ani koňa alebo kravu, ktoré sa používali ako záprah.³⁵ Rovnako problematickým bolo obhospodarovanie polí umelým hnojivom, ktorého spotreba v období rokov 1939–1940 ešte poklesla a bola o 1/4 menšia ako pred rozpadom Č-SR.

Po odstúpení južného územia Slovenska nastali hromadné utečenecké migrácie československého obyvateľstva z okupovaného územia do Č-SR.³⁶ Slovenskí kolonisti a roľníci priam okamžite po odstúpení územia začali opúšťať svoje usadlosti a spolu s československým vojskom odchádzali na územie Č-SR. Autonómna vláda však nariadila utekajúcim kolonistom a roľníkom, aby neopúšťali svoje usadlosti a počkali dokým nebudú vyriešené všetky majetkovoprávne otázky medzi obidvoma krajinami. Vzrastajúca obava kolonistov a roľníkov pred perzekúciou nakoniec prinútila československých kolonistov opustiť svoje usadlosti na odstúpenom území. Z hľadiska spôsobu vystaňovania sa na územie Slovenska dostali obyvatelia dobrovoľným, ale aj nedobrovoľným vyhostením. *„Dobrovoľný útek zahŕňal obyvateľov, ktorí opustili Maďarsko z dôvodu nespokojnosti so životnými, sociálnymi, ekonomickými a inými podmienkami, poprípade z rôznorodých obáv.“* Vyhostenie išlo formálne o vyhnanie, ktoré bolo opatrené väčša nejakým dekrétom.³⁷

Odstúpené územie opustilo len do konca roku 1938 približne 647 roľníckych rodín a 93 zvyškových statkárov.³⁸ *„Spolu s českými kolonistami to činilo 1 654 rodín s výmerou*

33 CAMEL (1996), s. 13.

34 BAUGH (1958), s. 18.

35 CAMEL (1996), s. 17.

36 SABOL (2011), s. 227.

37 HETÉNYI (2008), s. 78–79.

38 Napríklad v južný pohraničný okres Hnúšťa zasiahla početná migračná v enormnom rozsahu. Z okupovaného územia prichádzali utečenci počas celej zimy. Obyvateľstvo okresu podalo pomocnú ruku svojim spoluobčanom a prichýlili ich v školách i v kultúrnych domoch. Utečenci dostávali od obyvateľstva jedlo i finančnú podporu zo zbierok. Navzdory veľkej ochote pomôcť, okres nebol schopný sa hospodársky

23 742 ha kolónií a 324 zvyškových statkov s výmerou 41 750 ha. Vo vlastníctve slovenských kolonistov na odtrhnutom území zostalo naďalej vyše 47 000 ha poľnohospodárskej pôdy. Iba rozhodnutie autonómnej vlády z 12. novembra 1938 o dočasnom umiestnení slovenských kolonistov zastavilo nezákonný postup maďarských úradov, pretože sa dalo predpokladať, že podobne by mohla postupovať voči maďarským vlastníkom na slovenskom území aj bratislavská vláda.³⁹ Vyhrotená situácia dotlačila vládu Č-SR k ústupkom voči maďarským požiadavkám, v rámci ktorých sa zaviazala, že do konca októbra prevezme všetkých kolonistov, ktorí boli vyhnaní z odstúpeného územia. Následne rokovania o majetkovoprávných otázkach ohľadom slovenských kolonistov prebehli až v marci 1939.

Poľnohospodárska situácia na odstúpenom území južného Slovenska Maďarsku

Po prijatí arbitrážneho rozhodnutia a následného pripojenia južného Slovenska Maďarsku, maďarská vláda od jesene 1938 začala cieľavedome integrovať predmetné územie a pričom ho nezapojila do systému maďarského hospodárstva. Na pripojenom území bola vytvorená vojenská správa (išlo o prechodný stav), v rámci ktorej sa maďarská vláda snažila svojimi nariadeniami efektívnejšie korigovať hospodárstvo na pripojenom území k Maďarsku. Celkovo životné podmienky obyvateľstva sa v pripojených oblastiach k Maďarsku výrazne zhoršili. Oficiálna maďarská propaganda o južnom území Slovenska dlhé roky vyhlasovala, že je „hospodársky zruinované a vyčerpané“, pričom si uvedomovala vyššiu úroveň a produktivitu danej poľnohospodárskej výroby. Navzdory tomu územný prírastok, neznamenal pre Maďarsko ekonomický prínos. Krátko po novembri 1938 vyslovili maďarskí národohospodári názor, že poľnohospodársku výrobu na tzv. „prinavrátanom území“ bude potrebné obmedzovať v záujme materskej krajiny, keďže išlo o územie, ktoré sa diametrálne inak vyvíjalo počas 20. rokov, disponovalo odlišným výrobným a spotrebiteľským potenciálom atď. Prijalo sa rozhodnutie, aby pripojené oblasti boli z hospodárskeho hľadiska iba spotrebiteľským územím.⁴⁰

Prvým nariadením, ktoré výraznejšie hospodársky poškodilo pripojené územie bolo nariadenie o výmene peňazí. Výmena peňazí sa začala 15. novembra a skončila už 19. novembra 1938.⁴¹ Touto akciou sa odčerpali značné peňažné prostriedky, keďže výmenný kurz bol nastavený v pomere 1:7 pričom reálna hodnota bola 1:5. Nadhodnotenie maďarskej meny malo značný vplyv aj na vytváranie cien predmetov dennej potreby, čo predovšetkým vplývalo na obyvateľstvo žijúce na odstúpenom území. V stagnujúcom hospodárskom živote, po výmene peňazí nastal citeľný nedostatok peňažných prostriedkov.⁴²

postarať o utečencoch a tak ich podstatnú časť presunuli do obce Vígľaš, z ktorej následne putovali do Turčianskeho Sv. Martina. ŠA BB, RS, fond Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 125.

39 CAMEL (1996), s. 37.

40 TILKOVSKÝ (1967), s. 36.

41 VIETOR (1968), s. 26–27.

42 GAUČÍK (2022), s. 311–328.

Ďalšie nariadenie sa týkalo pridelenia hospodárskych dozorcov, v jednotlivých okresných zriadeniach, ktorí mali za úlohu zabezpečovať zásoby potravín (obilia, múky, cukru, atď.) a dozerať na ich následne prerozdelenie.⁴³ Podľa nariadenia zabezpečené zásoby mali slúžiť predovšetkým pre zásobovanie miestneho obyvateľstva a až následne mali byť zásoby prerozdelené pre potreby vojenských útvarov pôsobiacich na pripojenom území Maďarska. Napriek vydanému nariadeniu, o rozdelení zásob rozhodovali velitelia brigád. Odborníci maďarského ministerstva poľnohospodárstva zabezpečovali a spisovali pomocou okresných hospodárskych dozorcov výmeru výsevných plôch (zemiaky, ľan, paprika, atď.), kapacitu a stav mlynov, stav plemenného dobytká,⁴⁴ zariadenie a činnosť šľachtiteľských staníc, poľnohospodárskych výskumných ústavov, odborných škôl atď.⁴⁵

Situácia sa rovnako dotkla aj roľníctva. K odstúpeniu južného územia Slovenska prišlo práve v čase keď roľníci začali predávať svoju vypestovanú úrodu, načo maďarská vláda reagovala zavedením monopolného výkupu všetkých vypestovaných plodín. V Maďarsku mala monopol pre výkup obilia Futura. Ostatné poľnohospodárske produkty a hydinu vykupovali obchodné spoločnosti a družstvá. V druhom týždni bola vydaná vyhláška, v ktorej bola určená pre výkup pšenice firma Futura. Výkupná cena pšenice spolu s nákladmi na dopravu bola 19–25 pengő (133–175 Kčs), zatiaľ čo výkupná cena v Č-SR, k 3. novembru 1938 bola okolo 157 Kčs a to bez nákladov na dopravu.⁴⁶ Výkupom hydiny bolo poverené družstvo Hangya, ktoré vykupovalo hydinu na týždenných trhoch za úradne stanovenú kúpnu cenu.⁴⁷

Situáciu využili maďarskí obchodníci, ktorí vykupovali od roľníkov obilie za ešte nižšie ceny (za pšenicu platili približne 14 pengő). Títo obchodníci sa dostávali so značne lacnejším tovarom z pripojenej časti Maďarska za pomoci vojenskej správy do centrálného Maďarska. Tolerovanie takto enormného výkupu tovarov mal za následok rozobratie československých potravinových zásob uložených na odstúpenom území, čím začalo predmetné územie trpieť s nedostatkom produktov a následne aj s rapídny zvyšovaním cien produktov základnej potreby.⁴⁸ Maďarské vojská a obchodníci vykúpili v obchodoch lacný československý tovar, ktorý bol v pomere s tovarom privezeným z centrálného Maďarska v priemere o 30–40% drahší. V priebehu polroka stúpili ceny prie-

43 Vojenská správa bola na odstúpenom území zavedená súčasne s nasadením Národnej gardy, ktorá pôsobila na predmetnom území do 21. decembra 1938. Na čele stál Henrik Werth, náčelník Generálneho štábu Národnej gardy. V súlade s tým maďarská vláda 31. októbra 1938 vymenovala po jednom zástupcovi vlády do každého zo štyroch veliteľstiev zmiešaných brigád a spolu 28 ministerských komisárov pri každom mestskom a okresnom veliteľstve. Do funkcií boli vymenovaní Maďari s bývalým československým občianstvom, ktorí zohrali vedúcu úlohu v živote Maďarov na pripojenom území. Vláda si chcela zabezpečiť svoj vplyv počas týždňov vojenskej správy, tento vplyv však zostal veľmi obmedzený. SALLAI (2009), s. 159.

44 Zverolekárska služba sa prednostne zaoberala kontrolou jatočného dobytká, dopraveného od decembra 1938 na budapeštianske bitúnky a tržnice, resp. exportovaného do Nemecka.

45 ŠA NA, NA, fond Komárňanská župa III. 1938–1945, inv. č. 42.

46 Aj pri ostatných produktoch sa prejavil tento nepomer v cenách. Cena zemiakov napr. bola pred okupáciou 25 Kčs (výrobná), 30 Kčs (maloobchodná) za 100kg. V novembri 1938 2,50–3 pengő, t. j. 17,50–21 Kčs. ŠA NA, NA, fond Oblastné žandárske veliteľstvo v Nitre 1939–1945, inv. č. 124.

47 VIETOR (1968), s. 29.

48 VIETOR (1968), s. 25.

myselných výrobkov na pripojenom území až o 100 %, kým ceny poľnohospodárskych produktov klesli o 20–30 %.⁴⁹ V praxi to vyzeralo tak, že zásoby, ktoré boli prihlásené, prevzala vojenská správa a výkupné družstvá (Hangya) za oficiálne stanovený kurz. Mlyny, cukrovary, veľkoobchodníci a maloobchodníci podplácali hospodárskych úradníkov alebo sa snažili zatajovať a skrývať svoje zásoby, z dôvodu aby mohli predať svoje produkty tomu, kto disponoval s maďarskými pengő, a tým získali väčšiu tržbu za predaný tovar.⁵⁰ Záujem maďarských obchodníkov o poľnohospodárske produkty na „severnom“ území Maďarska trval len dokým ich získavali za nízke ceny.

Následkom nedostatku tovarov a zvyšovania cien sa rozšíril čierny obchod, predovšetkým na nákup obilia, ktorý dosiahol enormné rozmery. Rovnako tak domácnosti ostali bez paliva a podniky bez pohonných hmôt.⁵¹ Vojenský velitelia museli osobitnými vyhláškami upokojovať roľníkov, tým že krajina sa postará o výkup za primerané ceny. Vládne opatrenia sa obmedzili na stanovenie cien tovaru a na propagáciu optimistickej perspektívy, že ide len o prechodné nedostatky. Následkom spomenutých hospodárskych nariadení boli miestni obyvatelia poškodení výmenou peňazí, stanoveným výmenným kurzom, cenou potravín, čo predovšetkým pocítili najmä pracujúci bez stáleho zárobku, ktorí v prvých týždňoch po Viedenskej arbitráži nemali financie ani na základné životné produkty.⁵²

Pomoc pri zabezpečovaní jesenných poľnohospodárskych prác sa obmedzila na prísľub prísunu pohonných hmôt do traktorov a ostatných strojov. Samotná akcia pre pomoc s jesennými prácami sa oneskorila až na december 1938, údajne z dôvodov administratívnej vyťažnosti zamestnancov, ktorí mali riešiť dané požiadavky. Výraznejšia pomoc sa dostavila vo vyhláške o minimálnej mzde poľnohospodárskych robotníkov v zimnom období, čím sa podarilo znížiť výrobné náklady veľkostatkárom. V období od 1. decembra 1938 do 28. februára 1939 sa určila denná mzda pracovníka I. triedy na 1,50 pengő a pracovníka II. triedy na 1,20 pengő. Na veľkostatkoch Žitného ostrova sa platilo v priemere 1,30 pengő a deťom do 18 rokov 1 pengő.⁵³

Maďarská vláda si uvedomovala vysokú poľnohospodársku produkciu pripojeného územia k Maďarsku, avšak integrácia týchto regiónov nebola a nemohla byť priamočiara, ideálne dokonalá (odlišný vývoj a ekonomický potenciál týchto regiónov, rurálne pozadie, malomestský charakter a en bloc periférne, pohraničné postavenie pred rokom 1938). Pripojené územie disponovalo s 690 000 ha ornej pôdy, t. j. 58,2 % celkovej plochy. Na pripojenom území sa ročne produkovalo asi 400 000 ton pšenice, z čoho vyše polovicu spotrebovalo miestne obyvateľstvo. Roľníci na odstúpenom území v dôsledku odbytých ťažkostí začali „demonštratívne“ obmedzovať osevné plochy pšenice. Nevedomky tak podporovali úsilie maďarskej vlády obmedziť jej produkciu. Maďarská agrárna politika v záujme udržania vysokých cien pšenice ako hlavného produktu veľkostatkov, pristúpila k znižovaniu osevných plôch pšenice u malých roľníkov.

49 TILKOVSKY (1972), s. 51.

50 VIETOR (1968), s. 30.

51 ŠA NA, NA, fond Oblastné žandárske veliteľstvo v Nitre 1939–1945, inv. č. 421.

52 VIETOR (1968), s. 30.

53 TILKOVSKY (1972), s. 50.

Na odstúpenom území bola takisto vo veľkej miere rozšírená repná oblasť, vďaka ktorej sa v Maďarsku produkcia cukrovej repy zvýšila o 1/3, čím bola vykrytá celá spotreba Maďarska a tým sa musel začať riešiť export prebytkov spomenutej komodity. Roľníci si napriek obmedzovaniu produkcie pšenice uvedomovali vysokú rentabilitu cukrovej repy. Maďarský cukrový kartel v záujme zachovania vysokých cien cukrovej repy uplatňoval politiku tzv. „katastrom cukrovej repy“, v ktorom sa pestovanie cukrovej repy, každý rok vymedzovalo len na určité oblasti a určené množstvách.⁵⁴ Následne však vláda žiadala podstatné zníženie pestovania cukrovej repy na pripojenom území. Dané nariadenie sa zmenilo po vypuknutí 2. svetovej vojny, kedy ministerská rada 24. novembra 1939 zrušila celkové obmedzenie v pestovaní cukrovej repy.⁵⁵

Ďalším významným artiklom na odstúpenom území bol tabakový priemysel, ktorý mal v období medzivojnovej ČSR rastúcu tendenciu. V roku 1938 ostalo na odstúpenom území až 87% tabakových plôch. „Na území Slovenska boli tabakové továrne na výrobu a spracovanie tabaku v Spišskej Belej, Banskej Štiavnici, Bratislave, Smolníku, Zvolene a Košiciach, ktoré ako jediné pripadli Maďarsku. Sklady, nákupy a sušiarne tabaku boli v Nových Zámkoch, Komárne, Leviciach, Lučenci, Rimavskej Sobote, Čope, Veľkom Tarkáni a Nitre. Nitriansky sklad ostal ako jediný na území Slovenska. Z viac ako 700 obcí, v ktorých sa pestoval tabak, ostalo na území Slovenska 95 s produkciou 1 500 ton oproti 14 000 ton pred zabratím územia. Pestovanie tabaku na území Slovenska kleslo zo 6 976 ha na 900 ha. V skladoch ostal tabak za 60 miliónov Ks.“⁵⁶ Najväčším pestovateľom tabaku bola Ústredná správa katolíckych cirkevných veľkostatkov, ktorá mala polia s tabakom v Nových Zámkoch, Košiciach a v Leviciach, ktoré po novembri 1938 stratila.⁵⁷

V Maďarsku sa v záujme udržania vysokých cien tabaku v období 1933–1938 mimoriadne znížili plochy tabaku z 25 148 ha na 14 099 ha. Rozsiahle pestovanie tabaku na pripojenom území musela maďarská vláda korigovať a preto dňa 3. marca 1939 ministerská rada rozhodla, že plocha pestovania tabaku na pripojenom území sa musí postupne znížiť z 8 056 ha na 5 754 ha. Povolenie pre pestovanie tabaku bolo možné vydávať len na základe tzv. „národnej spoľahlivosti“, inak povedané len pestovateľom maďarskej národnosti.⁵⁸ Pestovateľ v ČSR s rozlohou 1 ha dokázal speňažiť svoju úrodu približne sumou 18 000 Kčs, čo činilo 2 571 pengő. Na pripojenom území za rovnakých podmienok dokázal speňažiť úrodu len za 250 pengő.⁵⁹

Dôležitými pre maďarské hospodárstvo bolo získanie poľnohospodárskych oblastí, v ktorých sa pestovali: priemyselné plodiny (ľan, konope), zelenina, ovocie a vinič. Maďarská vláda z dôvodu obmedzenia nadprodukcie papriky a s tým súvisiacej cenovej politiky vymedzila v roku 1934 okruh pestovania papriky len do okolia Szegedu a Kalocse. Po odstúpení južného Slovenska Maďarsku ministerská rada 24. februára 1939 rozhodla

54 TILKOVSKÝ (1972), s. 51.

55 VIETOR (1968), s. 30.

56 SABOL (2011), s. 220.

57 SABOL (2011), s. 220.

58 TILKOVSKÝ (1972), s. 53.

59 VIETOR (1968), s. 28.

povoliť pestovanie papriky len v okolí Nových Zámkov a stanovený rozsah pestovateľskej plochy (115 ha) sa nemohol zvyšovať.⁶⁰

Okrem už spomínaných poľnohospodárskych oblastí, na pripojenom území sa nachádzal rovnako významný potravinársky priemysel, ktorý predstavovali: konzervárne v Užhorode, v Košiciach, Rimavskej Sobote, Lučenci, Leviciach, pivovar v Košiciach, továrne na čokoládu a cukrovinky v Košiciach a v Užhorode, cukrovary v Šuranoch, v Pohronskom Ruskove a v Sládkovičove, väčšie mlyny⁶¹ v Senci, Šamoríne, Dunajskej Strede, Komárne, v Nových Zámkoch, Košiciach, Užhorode, Mukačeve a v Berehove ako i väčší počet väčších či menších liehovarov.⁶²

V rámci živočíšnej výroby a produkcie boli k Maďarsku pripojené oblasti: Žitného ostrova, Berehavskej oblasti (dnes územie Ukrajiny), z chovu oviec v okresoch Lučenec, Šahy, Tornaľa, Rimavská Sobota, Rožňava atď.

Maďarsko nedisponovalo veľkým množstvom zalesnenej plochy územia a tým bolo závislé od dodávok palivového dreva zo susedných krajín. Avšak nacistické Nemecko po anšluse zastavilo vývoz palivového dreva z Rakúska a tým pádom bolo Maďarsko odkázané už len na dodávky z ČSR, z Juhoslávie a z Rumunska. Tento nepriaznivý stav v dodávkach palivového dreva bol čiastočne vyriešený odstúpením južného územia Slovenska, v ktorom bola výmera zalesnenej plochy 170 000 ha, v rámci ktorej bolo vyprodukovaných ročne približne pol milióna m³ palivového dreva.

Kategória a vlastnosti usadlostí	Počet samostatných roľníkov a statkárov	Počet usadlostí (statkov)	Celková výmera usadlostí (statkov) v ha
Usadlosti do 0,58 ha	18 269	73 183	20 261
Usadlosti 0,58 do 2,88 ha	36 339	87 719	141 388
Usadlosti od 11,51-28,77 ha	8 169	10 213	178 047
Veľkostatky 28,77-287,74 ha	1 700	3 700	292 580
Veľkostatky a pozemky bánk a spolkov		666	34 195
Veľkostatky rím.-kat. cirkvi	1	1 023	60 959
Veľkostatky statkárov, spolkov, cirkví spolu		523	41 024
Majetky mestské, obecné, municipálne, komposerátne		1 876	140 588
Spolu	102 314	237 570	909 042

Tabuľka 4: Vlastnícke pomery v poľnohospodárstve okupovaného územia (zdroj: VIETOR (1968), s. 44.).

60 TILKOVSKÝ (1972), s. 54.

61 Mlynský priemysel na odstúpenom území mal svoje odbytišťa prevažne na území ČSR, čím sa po pripojení tento trh „zatvoril“. Trh v Maďarsku bol už aj bez odstúpených mlynov v tomto sektore úplne presýtený. Situácia v mlynskom priemysle sa zmenila po vypuknutí 2. svetovej vojny, kedy sa zmenili aj exportné možnosti potravinových produktov. VIETOR (1968), s. 30.

62 Tamže, s. 30.

Hospodárske ťažkosti sa komplikovali s extrémne prehľbujúcou sa nezamestnanosťou. Maďarská vláda sa začala zaoberať týmto problémom až začiatkom decembra 1938. Vo väčších mestách na pripojenom území bola v januári v roku 1939 nezamestnanosť v kritickom stave: Komárno 700, Nové Zámky 1 840, Lučenec 900, Levice 780, Rimavská Sobota 405, Rožňava 506, Košice 2 320, Užhorod 950, Mukačevo 1 300, Berehovo 412. Minister obchodu sa snažil riešiť túto situáciu zapojením nezamestnaných obyvateľov na dobudovanie infraštruktúrnych stavieb, ktoré sa začali budovať koncom 30. rokov 20. storočia na južnom území Slovenska. Veľkú úlohu zohralo hnutie „Maďar pre Maďara“, ktoré prerozdeleno potravínové poukazy v hodnote 800 000 pengő.⁶³ Týždenne bolo vystavených až 5 000–6 000 poukazov.⁶⁴ Cieľom hnutia bolo presvedčiť obyvateľstvo žijúce na pripojenom území, že navrhované vládne zmeny sú prospešné pre celé severné územie. Tiež sa navrhovala prestavba štruktúry poľnohospodárskej produkcie, predovšetkým rozšírenie oševnej plochy, priemyselných plodín, zeleniny, semien a podstatné obmedzenie nerentabilnej výroby obilia, najmä pšenice. Táto prestavba mala vytvoriť výhodnejšie pracovné príležitosti pre poľnohospodárskych robotníkov.⁶⁵

Výsledok viedenského rozhodnutia mal okamžitý dosah na život obyvateľstva slovensko-maďarského pomedzia. V prvých mesiacoch boli obyvatelia iných národností (slovenskej, českej, židovskej i rusínskej) prinútení vysťahovať sa zo svojich obydľí. Po odstúpení južného územia Slovenska nastali hromadné utečenecké migrácie slovenského obyvateľstva z okupovaného územia do Č-SR. Najviac však utrpeli českí a slovenskí kolonisti, ktorí mali svoje pozemky už vtom čase na maďarskom území a museli svoje majetky opustiť a požiadať o pomoc Č-SR. Väčšina obyvateľov odišla z obavy pred možnou perzekúciou z maďarskej strany, ktorú si Slováci pamätali ešte z čias habsburskej monarchie.⁶⁶ Z maďarskej strany malo ísť o rýchle vyhnanie prevažnej väčšiny kolonistov a obsadiť nimi užívané pozemky a následne ich prerozdeliť medzi maďarských obyvateľov. Vládna stratégia v oblasti národnostnej a hospodárskej politiky vychádzala z názoru, že kolonisti nepatria k staro-osídlencom „oslobodeného“ územia a pôdu dostali od československej vlády za politické zásluhy. Po odstúpení územia sa reštitúcia dotkla nielen kolonistov, ale v nemalej miere aj ostatných slovenských roľníkov, ktorí mali na predmetnom území menšie pozemky.⁶⁷ Na usadlosti a pozemky po bývalých československých kolonistoch si začali robiť hromadné nároky maďarskí statkári, ktorí po sľuboch Egyesült Magyar Párt (Zjednotená maďarská strana, EMP) a maďarskej vlády, dúfali v rýchle vyriešenie ich „oprávnených nárokov“. Toto „nadšenie“ roľníkov mnohokrát prechádzalo aj do agresívneho vystupovania, na čo musela vláda reagovať príkazom,

63 Jedna poukážka oprávňovala na odber 3 kg múky, 1/2 kg slaniny, 1/2 kg masťi, 1/2 kg cukru a soli. TILKOVSKÝ (1972), s. 54.

64 TILKOVSKÝ (1972), s. 54.

65 VIETOR (1968), s. 35.

66 MIČKO (2014), s. 145.

67 V prípade, že obyvatelia pohraničia prekročili štátnu hranicu bez pohraničnej legitimácie (najčastejšie pri skracovaní si povolenej cesty), boli po prichytení maďarskými bezpečnostnými zložkami potrestaní, v niektorých prípadoch väzbou. HETÉNYI (2008), s. 51.

v ktorom sa malo zabrániť prístupu bývalých kolonistov na svoje pozemky a zároveň tieto pozemky sa mali rozparcelovať a dať do prenájmu miestnym obyvateľom a to na dobu jedného roka. Po ukončení spomenutých opatrení vojenskej správy maďarský ústredný štatistický úrad k 15. decembru 1938 vykonal súpis obyvateľstva, poľnohospodárskeho majetku a stavu dobytku. Približne išlo o 100 000 československých kolonistov, verejných úradníkov a ich rodinných príslušníkov, ktorí opustili/boli vyhostení z odstúpeného územia. Totiž pri súpise roľníkov a statkárov neevidovali neprítomných majiteľov (teda zväčša vyhostených), ale pri súpise usadlostí a statkov zaznačili všetky jednotky bez ohľadu na prítomnosť alebo neprítomnosť majiteľov.⁶⁸

Rok	Civilné obyv. spolu	Maďari	Nemci	Slováci (Čechoslováci)	Ukrajinci	Iné národ. a Židia	Cudzinci
1910	862 707	746 912	17 341	83 428	8 941	6 125	35 045
1930	1 029 629	588 703	13 501	289 873	35 262	15 616	
1938	1 041 401	879 007	10 010	123 864	19 691	8 829	

Tabuľka 5: Podľa dát sčítania ľudu ohľadne okupovaného územia (zdroj: VIETOR (1968), s. 42.).

Záver

Poľnohospodársky sektor na území Slovenska bol už od vzniku ČSR v podriadenom stave ťažkému priemyslu, ktorý sa dominantne nachádzal v českých krajinách. Menej rozvinuté poľnohospodárske územie južného Slovenska začalo s postupnou intenzifikáciou v 30. rokoch 20. storočia, po tom čo čs. vláda spustila program investícií do rozvoja slovenského hospodárstva. Situácia v poľnohospodárskom sektore sa výrazne zhoršila prijatím Mníchovskej dohody, Viedenskej arbitráže a rovnako aj vznikom autonómnej Slovenskej krajiny. Príspevok sa zameril na výskum stavu poľnohospodárskej situácie po Viedenskej arbitráži na južnom pohraničnom území autonómnej Slovenskej krajiny a stavom na odstúpenom území Slovenska Maďarsku. Poľnohospodárstvo na území Slovenska sa po novembri 1938 ocitlo v roztrieštenom stave, kedy autonómna Slovenská krajina stratila veľké množstvo najproduktívnejšej ornej pôdy, dobytku, potravinových zásob, poľnohospodárskych podnikov atď. Daný stav spôsobil na území Slovenska problém so zásobovaním potravinovými produktami, ktoré bolo potrebné urýchlene získať zo zahraničia. Situáciu v slovenskom poľnohospodárstve ochromilo aj prijatie autonómneho zákona, v rámci ktorého autonómna vláda disponovala s vlastným rozpočtom, ktorý bol však deficitný. Kritický stav v poľnohospodárskom sektore sa výraznejšie začal zlepšovať až po vzniku Slovenskej republiky (1939–1945), ktorá bola hospodársky podriadená nemeckým hospodárskym záujmom.

68 VIETOR (1968), s. 36.

Po pričlenení územia k Maďarskému kráľovstvu musela maďarská vláda urýchlene hľadať spôsoby ako čo najefektívnejšie integrovať do ekonomických štruktúr štátu regióny, ktoré sa diametrálne inak vyvíjali počas 20. rokov, disponovali odlišným výrobným a spotrebiteľským potenciálom atď. Okrem hospodárskeho korigovania, bola nepriaznivá situácia odzrkadlená aj na československých kolonistoch, ktorí z obáv pred perzekvovaním boli donútení opustiť svoje hospodárske usadlosti. Maďarská vláda si uvedomovala poľnohospodársku dôležitosť pripojeného územia, ktoré po vypuknutí 2. svetovej vojny bolo plne zapojené do maďarskej hospodárskej produkcie.

Všetky spomenuté okolnosti potvrdzujú, že poľnohospodárska situácia v období od novembra 1938 do začiatku marca 1939 bola na oboch územiach výrazne poznačená Viedenskou arbitrážou. V skúmanom období bolo poľnohospodárstvo na území Slovenska v kolabujúcom stave z dôvodu odstúpenia poľnohospodárskeho južného územia Slovenska, zatiaľ čo pričlenené územie k Maďarsku bolo hospodársky „rabované“ vlastnou krajinou. V obidvoch prípadoch však musíme trpkou konštatovať, že stav poľnohospodárskej produkcie sa začal opätovne rozvíjať až po vypuknutí 2. svetovej vojny.

Prameny a literatura

Prameny nevydané

Slovenský národný archív, fond Ministerstvo hospodárstva

Štátny archív Banská Bystrica, pracovisko archív Rimavská Sobota, fond Okresný úrad Hnúšťa

Štátny archív Nitra, pracovisko archív Nitra, fond Nitrianska župa III. (1939) 1940–1945

Štátny archív Nitra, pracovisko archív Nitra, fond Komárňanská župa III. 1938–1945

Štátny archív Nitra, pracovisko archív Nitra, fond Oblastné žandárske veliteľstvo v Nitre 1939–1945

Literatura

BAKA, IGOR (2010): *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939–1940*, Bratislava.

BAUCH, Vlastislav (1958): *Poľnohospodárstvo za Slovenského štátu*, Bratislava.

CAMBEL, Samuel (1996): *Slovenská dedina (1938–1944)*, Bratislava.

DEMO, Milan – BIELEK, Pavol (2001): *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*, Nitra.

GAUČÍK, Štefan (2014): *Začleňovanie peňažných ústavov na južnom Slovensku do maďarského bankového systému v rokoch 1938–1945*, in: František CHUDJÁK – Ľudovít HALLON (edd.): *Centrálne bankovníctvo v stredoeurópskom priestore*, Bratislava, s. 112–129.

GAUČÍK, Štefan (2019): *Magyar szövetkezeti reintegráció a felvidéki területeken (1938–1943)*, in: Múltunk 64, s. 151–181.

GAUČÍK, Štefan (2022): *A felvidéki pénzügyintézetek integrációja a magyarországi bankrendszerbe az első bécsi döntés után*, in: Tamás FILEP – György GSZERBHORVÁTH (edd.): *PALIMPSZESZTUS*, Budapest, s. 311–328.

HALLON, Ľudovít (1995): *Industrializácia Slovenska 1918–1938 (Rozvoj alebo úpadok?)*, Bratislava.

- HALLON, Ľudovít (2010): *Zmeny orientácie hospodárskej politiky na Slovensku 1938–1939 a vznik Slovenského štátu*, in: Valerián BYSTRICKÝ (ed.): *Rozbitie alebo rozpad?: historické reflexie zániku Česko-slovenska*, Bratislava, s. 174–190.
- HETÉNYI, Martin (2008): *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945*, Bratislava.
- MARTULLIAK, Pavol (1995): *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva 1845–1995*, Nitra.
- MIČKO, Peter (2008): *Hospodárske problémy a podnikové špecifiká vybraných regiónov stredného Slovenska v rokoch 1918–1938*, Banská Bystrica.
- MIČKO, Peter (2011): *Následky Viedenskej arbitráže na činnosť Továrne na papier, účastinná spoločnosť Slavošovce*, in: Ján MITÁČ (ed.): *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945*, Bratislava, s. 249–262.
- MIČKO, Peter (2014): *Hospodárska politika Slovenského štátu*, Krakov.
- MIČKO, Peter – MARTULLIAK, Pavol (2019): *Poľnohospodárska politika*, in: Ľudovít HALLON – Peter MIČKO (edd.): *Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942–1945*, Bratislava, s. 148–162.
- RISTVEYOVÁ, Katarína (2014): *Migrácia Slovákov a Čechov z južného Slovenska po Viedenskej arbitráži (s dôrazom na región Žitného ostrova)*, in: Michal ŠMIGEL – Pavol TIŠLIAR a kol. (edd.): *Migračné procesy Slovenska (1918–1948)*, Banská Bystrica, s. 229–247.
- RISTVEYOVÁ, Katarína – HRUBOŇ, Anton – MITÁČ, Ján (2018): *Prvá Viedenská arbitráž a Slovensko (medzinárodné súvislosti, výsledky a dôsledky)*, in: Radu MÂRZA – Marek SYRŇÝ a kol. (edd.): *Dve viedenské arbitráže (1938, 1940) z pohľadu slovenskej a rumunskej historiografie*, Banská Bystrica, s. 12–25.
- SABOL, Miroslav (2009): *Modernizácia alebo úpadok? Slovenský roľník v zrkadle techniky v rokoch 1938–1945*, in: *Forum historiae* 3, s. 175–181.
- SABOL, Miroslav (2011): *Dopad Viedenskej arbitráže na poľnohospodárstvo, priemysel a infraštruktúru na južnom Slovensku*, in: Ján MITÁČ (ed.): *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945*, Bratislava, s. 217–232.
- SALLAI, Gergely (2009): *A határ megindul... – A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében*, Budapešť.
- Štatistická ročenka ČSR (1938), Praha.
- Státní úřad statistický (1935): *Sčítání zemědělských závodů v republice Československé podle stavu dne 27. května 1930*, Praha.
- TILKOVŠZKY, Lóránt (1967): *Revízió és nemzetiség politika Magyarországon 1938–1941*, Budapešť.
- TILKOVŠZKY, Lóránt (1972): *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*, Bratislava.
- TIŠLIAR, Pavol (2010): *Sčítanie ľudu roku 1940*, in: Peter SOKOLOVIČ (ed.): *Život v Slovenskej republike: Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov* 9, Bratislava.
- VIETOR, Martin (1968): *Dejiny okupácie južného Slovenska 1938–1945*, Bratislava.

Vienna Award and Its Impact on Agriculture in the Southern Territory of Slovakia

The paper examines the agricultural situation in the ceded southern territory of Slovakia to Hungary and in the southern border areas on the territory of the autonomous Slovakia. In the paper, I mainly focused on the agricultural industry and its production after the territorial changes influenced by the Vienna Award up to the period of the establishment of the Slovak Republic (1939–1945). The research describes the state of individual agricultural sectors, which have lost their important status in Slovakia, which was also related to the problem of supplying the territory of the country with food products. The research also focused on the state of military administration and Hungarian government regulation of the economy in the territory ceded to Hungary. As part of the agricultural situation, the contribution also includes the fate of Czechoslovak colonists in the ceded territory. The paper is a synthesis of available professional studies and archival sources, which led to a deeper research of the selected issue.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

